

Çeviri ve Felsefe Meselesinin Derrida ve Zhuangzi Örnekleri Üzerinden Yeniden Yorumlanması*

ELİF ÖZGE KOÇ YEL** - PROF. DR. ASLI ÖZLEM TARAKCIOĞLU***

Öz

Kaynak metnin analizinden hedef metnin oluşumuna giden yolda çeviri, felsefi söylemlerden faydalanır. Ancak çeviri ve felsefe ilişkisinin incelenmesi ve söz konusu ilişkinin “çeviri felsefesi” olarak adlandırılması oldukça yenidir. Çalışmada, öncelikle çeviri ve felsefe ilişkisinin gelişimi genel olarak resmedilmiştir. Esasen çeviri ve felsefe ilişkisinin sözcüklerin muğlaklığı noktasında birleştiği ekseriyetle gözlemlenmiştir. Bu nedenle, çevirinin ve felsefenin kesiştiği ve etkileştiği noktalardan birisi olan dile ve sözcüklere duyulan güvensizlik, çeviri felsefesi meselesinin sorunsallaştırılmasında yeniden yorumlanmıştır. Bu doğrultuda, Batı felsefesinden, çevirinin felsefi bir sorun olduğuna değinen Jacques Derrida’nın “pharmakon” örneği ele alınmıştır. Doğu felsefesinden ise Antik Çin felsefesi olan Daoizm’in (Taoizm-道) önde gelen filozoflarından Zhuangzi (莊子 MÖ 269- 386) tarafından ortaya atılan semantik güvensizlik üzerinden çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Çeviri felsefesi, Daoizm, Zhuangzi, Jacques Derrida, Batı felsefesi

RE-INTERPRETATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRANSLATION AND PHILOSOPHY OVER THE CASE OF DERRIDA AND ZHUANGZI

Abstract

Translation makes use of philosophical discourses on the way from the analysis of the source text to the formation of the target text. However, examining the relationship between translation and philosophy and calling this relationship "philosophy of translation" is strikingly new. In the study, the development of the relationship between translation and philosophy is described in general. As a matter of fact, it has been noted that the relationship between translation and philosophy converges especially on the ambiguity of the words. For this reason, the distrust of language and words, which is one of the most significant points where the relationship between translation and philosophy intersect, is the main starting point in this study in terms of problematizing the translation philosophy. In this direction, Jacques Derrida’s discussion on translation as a philosophical matter will be analyzed through the example of “pharmakon” by Western philosophy. From the Eastern philosophical angle, inferences will be made based on the

* Bu çalışma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çeviri ve Kültürel Çalışmalar (İngilizce) doktora programı kapsamında Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKCIOĞLU danışmanlığında yürütülmekte olan “A Daoist Interpretation of Translation” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Ankara Hacı Bayram Veli Ün. Çeviri ve Kültürel Çalışmalar Doktora, elif.koc@hbv.edu.tr, Orcid 0000-0001-9694-3852

*** Ankara Hacı Bayram Veli Ün. Ed. Fak. Mütercim-Terc. Böl. asli.tarakcioglu@hbv.edu.tr, Orcid 0000-0001-8353-5526.

Gönderim tarihi: 10.10.2022

Kabul tarihi: 14.02.2023

semantic distrust put forward by Zhuangzi (莊子 269- 386 BC), who is one of the leading philosophers of ancient Chinese Daoism (Taoism-道).

Keywords: Translation philosophy, Daoism, Zhuangzi, Jacques Derrida, Western philosophy

“Bana çeviri hakkında ne düşündüğünü söyle, ben de sana kim olduğunu söyleyeyim!”

(Heidegger, 1996: s. 63)

GİRİŞ

Bir metni anlamak, yeniden yorumlamak ve kaynak dilden hedef dile aktarmak gibi düşünsel faaliyetleri içeren çeviri, özünde felsefi bir süreçtir. Söz konusu süreçte, dilin doğasından kaynaklanan meseleleri çözmek temel gayedir. Bu problemlerin bazen tek bir çözümü yoktur. Bu nedenle birçok çevirmen, felsefi söylemleri kendi fikirlerinin tasdikini ve haklılığını sağlamak amacı ile kullanmaktadır (Pym, 2007: 24). Ancak çeviri ve felsefe ilişkisinin sorunsallaştırılması ve “çeviri felsefesi” alanının teşekkül etmeye başlaması oldukça yenidir. Özellikle 1980’lerde etkili olmaya başlayan “kültürel dönemeç” (Snell-Hornby, 2006: 47) ışığında çeviri, yalnızca metinler arası dil bilimsel kodların aktarım aracı olmanın ötesine geçmiş ve metin dışında da süregelen felsefi sorguların mevcudiyetini ön plana çıkarmıştır. Çeviriye bakış açısındaki bu değişim, çevirmenlerin dile ve sözcüklere yüklenen geleneksel anlamları sorgulamasına hatta dile duyulan güvensizliğe sebep olmuştur.

Çalışmanın temel amacı, çeviri ve felsefe ilişkisinin dile ve sözcüklere duyulan anlamsal güvensizlik açısından betimlenmesidir. Bu doğrultuda, çalışmanın birinci bölümünde, çeviri ve felsefe meselesinin çeviri alanında sorunsallaştırılmasına değinilecektir. Ayrıca söz konusu iki alanın kesiştiği ve birbirine temas ettiği noktalara dair örneklerle genel bir bakış açısı sunulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Batı felsefesinden Jacques Derrida ve onun, çevirinin şüpheli doğası hakkında görüşlerini tetikleyen “pharmakon” örneği üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise Doğu felsefesinden bir bakış açısı sunmak için Daoizm’in öncülerinden olan Zhuangzi (MÖ 269-386) ve onun dile, kelimelere ve anlamlara duyduğu kuşkuları dile getirdiği *Zhuangzi Metinleri* adlı eserinden seçilmiş birkaç örnek ile çeviriye farklı bir veçheden de yaklaşılabilecektir. Sonuç olarak çalışmada irdelenecek ve tartışmaya açılacak farklı yaklaşımlar, örnekler ve atıflar çerçevesinde “çeviri felsefesi” alanına yönelik farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır. Esasen, mevzubahis ilişkinin dil ve anlamlara duyulan güvensizliğin yanı sıra insan ve evrenin dinamik bir değişim içinde olmasını temel alan felsefi bir “yolda olma hâli” olduğunun altı çizilecektir.

1. “ÇEVİRİ FELSEFESİ” MESELESİ

İnsanı diğer varlıklardan ayırt eden en önemli özelliklerden biri şüphesiz ki dildir. Bu nedenle dil ve insan, asırlardır felsefenin temel araştırma meselelerinden birisidir. Herakleitos; (MÖ 540? - 480?) dil, düşünce ve varlığın özdeşliklerini ortaya atan ve “[d]il hakkında felsefe yapan ilk filozoftur” (Altınörs, 2019: 41). Ancak hem dilsel hem de düşünsel bir aktivite olan

¹ Bu çalışmada, kaynakça kısmında çevirmen adı belirtilmediği takdirde İngilizce kaynak dilinden yapılmış çeviriler tarafımıza aittir.

çevirinin, felsefe ile olan ilişkisine yönelik sorgular ve söylemler görece yenidir. Çağdaş çeviri kuramcısı Anthony Pym (2007), Batı felsefesinin çeviri üzerine geleneksel bir söyleminin oluşmamasını, Antik Yunan felsefesinde çeviri tartışmalarına pek rol atfedilmemesiyle ilişkilendirir (31). Söz konusu dönemde gerçekleşen çeviri faaliyetlerinin siyasi, dinî ve ideolojik sebeplerden dolayı orijinal metinler gibi sunulmaları, çevirinin felsefi boyutunun irdelenmesini hayli geri plana atmıştır (Pym, 2007: 31).

Esasında çeviri; soru sorabilme, fikir yürütme ve probleme uygun çözüm arama gibi temel felsefi etkinlikleri içerir. Bu açıdan bakıldığında, Batı'da geleneksel çeviri tartışmalarının öncüsü olarak kabul edilen Cicero'dan (MÖ 106- 43) itibaren süregelen çeviri tarihinde, felsefi meselelerin izi sürülebilir. Bu doğrultuda, Ben Van Wyke (2010) öncülüğünde çeviri ve felsefe ilişkisinin tartışıldığı bir panel² düzenlenmiştir. Panelde, bilhassa son otuz yıldır çevirinin felsefeden, felsefenin de çeviriden ilham aldığı vurgulanmıştır. Van Wyke konuşmasında, her iki alan için de yeni araştırmaların fitilini ateşleyecek şu soruyu ortaya atmıştır: "Eğer çeviri felsefenin özündeysen, 'çeviri felsefesinden' bahsedilebilir mi?" (Wyke, 2010; akt. Apter, 2010: 51). Van Wyke bu soruyu doğrudan yanıtlamasa da çeviri ve felsefe ilişkisine dair araştırmaların eksikliği üzerinde durmuş ve yeni bir çalışma alanının zeminini hazırlamıştır.

Yukarıda bahsi geçen sorudan aldığı ilhamla çevirmen Emily Apter (2010), felsefe ve çeviri ilişkisini kronolojik olarak incelemiş ve "çeviri felsefesinin" münferit bir alan olarak kabul edilmesinin ehemmiyeti üzerinde durmuştur (51). Neticede felsefe, bir dilin içinde ortaya çıkan ve gelişen fikirlerin diğer dillere aktarımını çeviri ile sağlamaktadır. Çeviri ise felsefi söylemler ve sorgular çerçevesinde, kaynak metinden hedef metne giden yolda yeni bakış açılarına dayalı yorumlar ortaya koymaktadır. Çevirinin, felsefe alanını daha iyi benimsemesi, felsefenin de çeviri alanını tanıması gerekmektedir. Dolayısıyla, felsefenin geleneksel alt alanları olan metafizik, epistemoloji, etik, mantık ve benzeri konuların çeviribilim çerçevesinde irdelenmesinin iki alana da yazınsal ve düşünsel açılardan yeni bir ifade biçimi getireceği aşikârdır (Apter, 2010: 51).

Bu doğrultuda, çeviri ve felsefe arasında süregelen kesişim ve etkileşim hâlinin en dikkat çeken örneği olarak, "[y]eniçağın felsefe bilimine ilk kez yöntem bilinci getiren" (Sözer, 2014: 40) Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" ("Cogito ergo sum") solipsizmi³, örnek gösterilebilir. Fransız düşünür Descartes'ın mevzubahis önermesi, 1637 yılında yayımlanan *Yöntem Üzerine Konuşma* (*Discours de la Méthode*) eserinde "Je pense, donc je suis" ("Düşünüyorum, o hâlde benim") ifadeleriyle yer almaktadır. Orijinal dili Fransızca olan eser, 1644 yılında Descartes'ın onayı ve müdahaleleri dâhilinde Latinceye çevirmiştir. Bu çeviride Descartes, tasviri mümkün olmayan biçimde iddialı olan "Cogito ergo sum" ("Düşünüyorum, o hâlde varım") önermesini meydana getirmiştir (Rée, 2001: 249). Söz konusu örnek, modern felsefenin kurucusu olan bir filozofun kendi eserini Fransızcadan Latinceye çevirmesinden⁴ daha çarpıcı bir gerçek barındırır. Esasen, Descartes'ın önermesi kaynak dilden hedef dile kelimesi kelimesine aktarılmamış ya da

²American Comparative Literature Association Conference 2010. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.acla.org/annual-meeting/about-annual-meeting/annual-meeting-archives>.

³ Tekbencilik, varlığın "ben" ve "ben'in" tasarımları olarak vurgulanmasını ifade eden felsefi bir görüştür. Ayrıca bkz. Akarsu, 1984: 171.

⁴ Descartes'ın kendi eserinin çevirmeni olduğuna dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Rée, 2001: 256.

aktarılamamıştır. Robert J. C. Young'ın da vurguladığı üzere Descartes, özgün eserinde tam olarak "Düşünüyorum, o hâlde varım"⁵ ("Cogito ergo sum") gibi güçlü ve keskin bir ifadedense, daha mütevazî hatta kararsız bir tutumda "düşünebilen ben'in varlığı" vurgusunu yapmıştır (2014: 41). Çevirmen Ian Maclean, Descartes'ın söz konusu eserine eklediği açıklayıcı notlardan yola çıkarak, "Düşünüyorum" ("Cogito") ifadesinin orijinal metinde "Şüphe ediyorum" ("Dubio") anlamında kullanıldığını, dolayısıyla önermenin "Şüphe ediyorum, o hâlde düşünebiliyorum; böylelikle varım" ("Dubio, ergo sum") anlamını taşıdığını iddia etmiştir (Descartes, 2006: 73-74).

Batı felsefe tarihinde en önemli çıkış noktalarından addedilen Descartes'ın söz konusu önermesi, "çevirisi sayesinde takdir ve mevcudiyet kazanmıştır" (Rée, 2001: 249). Bu doğrultuda çeviri, felsefe ile iç içe geçmekle kalmamış, aynı zamanda hedef dilde yeni bir felsefi söyleme bürünmüştür. Dolayısıyla, çeviri mahsulüne dair kayıp ya da kazanç analizi ortaya koymaktan ziyade; dilin bir imkân ve engel meselesi olarak irdelenmesi "çeviri felsefesi" alanının önemini betimlemek için gerekli bir husustur. Zira tecrübelerin ve düşüncelerin aktarım aracı olan dil, "[b]ir yandan, muhakemeyi sevk etmeye ve bunun neticesinde varılan hükümleri beyan etmeye imkân verirken (...) Diğer yandan ise, düşüncelerin, teessürlerin ve duyguların ifadesinde, aslını az çok bozan bir nakil vasıtasıdır" (Altınörs, 2019: 25). Bu nedenle düşüncelerin, kelimelerin ve anlamların esaretinde ifade gücünü kaybedebileceği ya da daha farklı ifadelerin mevcudiyetinde yeniden belirebileceği ihtimalini ortaya çıkmıştır. Ancak her iki ihtimalin de ortak yanı dilin zaman içinde değişiminden süregelen anlamsal güvensizliktir. Diğer bir ortak yanı ise dilin ve kelimelerin öznel algılar ve ifadelerde belirmesidir.

Bu hususa ilişkin verilebilecek örneklerden biri Platon'un geçiş dönemi diyaloglarından *Kratylos* (MÖ 388) olacaktır. Esasen dil, isimler ve kelimelerin doğruluğu üzerine olan bu diyalog, *Kratylos*'un hocası Herakleitos'un günümüzde hâlen önemini muhafaza eden "Aynı ırmaklara girenlerin üzerinden farklı sular akar" (2005: 53) hükmünden yola çıkar. "Her şey akar" görüşünü tasdik eden *Kratylos*, insanın çevresinde mütemediyen değişen kavramların sabit kelimelerle adlandırılmasının doğru olup olmayacağını sorgular. Böylelikle, kelimelerin özünde neleri adlandırdığına ve bu adlandırmaların doğruluğuna dair büyük bir sorgulama başlatır (Altınörs, 2019: 95). Diyalogun sonucunda Platon, kelimeleri her ne kadar hakikati arayışının çıkış noktası olarak görse de doğruluğun tümüyle kelimelerle anlatılamayacağına kanaatine varır. Bu kanaatinin temel dayanağı ise diyalog esnasında dünyanın, dolayısıyla dilin değişmesidir. Bu nedenle Platon, kelimeleri geride bırakılması gereken güvenilir araçlar olarak görür (Altınörs, 2019: 95-96).

Platon, her ne kadar diyalogu daha ileriye taşımamış olsa da dile ve kelimelere duyulan kaygının temelini atmıştır. Zira, organik bir varlık olan insan, dinamik bir muhtevaya sahip evrende dili, düşüncelere dayalı anlamlar inşa etmek için kullanır. İnsanın tasavvurlarını kelimelerle ifade etmeye başladığı andan itibaren çeviri de yaptığı göz önünde tutulduğunda, kelimeler ve anlamların devingen doğası "çeviri felsefesinin" meselesi hâline gelir. Bu doğrultuda,

⁵ "Je pense, donc je suis," Fransızca orijinalidir ve Fransızcada "je . . . je", çok kesin ve güçlü bir ifade olan *cogito*'nun aksine tereddüt içeren bir kalıptır. Ayrıca bkz. Young 2004: 41.

“Herakleitosçu akışın en göze çarpan modeli olan dil” (Steiner, 1975: 18) artık kelimelere ve anlamlara, dolayısıyla da dilsel aktarımlara duyulan güvensizliğin de sembolü hâline gelmiştir.

2. DERRİDA VE FELSEFİ BİR MESELE OLARAK ÇEVİRİ

Dile ve anlamlara duyulan güvensizliğin çeviriyi etkilemesi konusunda doğrudan verilen örneklerden biri Jacques Derrida’ya aittir. Bu doğrultuda Derrida, orijinal metnin çeviri metin üzerinde kurmaya çalıştığı tahakkümü irdelemekle başlar. Bu durumun temeli, geleneksel Batı felsefesindeki dilsel mutlaklık arayışına kadar dayanan, “logos⁶” ve “aşkın gösteren⁷” (“transcendental signified”) kavramlarındaki pasif dil anlayışıdır. Derrida, söz konusu pasif dil anlayışının mümkün olamayacağını, Platon’un *Phaidros* diyalogundan alıntılıdığı “pharmakon” örneği ile açıklamaya çalışır. Zira “pharmakon”, hem deva olabilen bir ilaç hem zehir olabilen bir iksirdir (Derrida, 2012: 20). “Pharmakon” sözcüğünün birbirinden tamamen zıt iki anlamı da taşıması, mutlaklık arayışında olan dil geleneğinin muğlaklıkla yüzleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum, aktarıma dayalı dilsel bir eylem olan çevirinin içinde bulunduğu çetrefilli vaziyeti de gözler önüne sermiştir. Diğer bir ifadeyle çeviri, artık felsefi bir meseleye tahavvül etmiştir (Derrida, 2012: 22).

Çeviriyi felsefi bir sorun olarak irdelemeye başlayan Derrida (2001), “‘Amacına Uygun’ Çeviri Nedir?” (“What Is a ‘Relevant’ Translation?”) başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada, iyi çeviri üzerine birtakım fikirler yürütmüştür. Akabinde, iyi çevirinin, ait olduğu dönemin diline hitap edebilen çeviri olduğunu ileri sürmüştür (2001: 177-178). Derrida’nın mevzubahis görüşünün temel nedeni, kelimelerin ve anlamların yenilenebilir⁸ olmasıdır. Her metin, mevcudiyetinde yazıldığı zaman zarfının kelimelere attığı bağlamsallıklara ve amaçlılıklara dayalı anlamları kapsar. Ancak devingen evrende ilerleyen dil, metnin içinde hiç sonlanmayan anlam yenilenmesine sebebiyet verir. Bu nedenle, her seferinde bir önceki anlamın mevcudiyeti yıkıma maruz kalır. Zira metni oluşturan kelimeler anlamın sonsuz inşasında aktif katılımcılardır. Söz konusu yenilenebilirlik, metnin anlamsal mutlakiyetini geciktirir. Bilakis, “Merkez, merkez değildir” (Derrida, 1978: 352). Bu nedenle, hiçbir metin tam olarak mutlak anlamına sahip değildir. Aynı zamanda, hiçbir çeviri de mutlak çeviri değildir. Derrida’nın görüşünden hareketle, Goethe’nin *Faust*’u düşünülebilir. Goethe, *Faust*’u kaleme alırken onun birçok edebî esere ilham olabileceğini bilemezdi. Ancak Goethe’nin zihnindeki *Faust*, yazıya dökülmüş *Faust*, çevirmenin zihninden kaleme akan *Faust*, okuyucunun zihnine aktarılan *Faust*; diğer bir deyişle, her zihinde oluşan birçok sayıda farklı *Faust*’tan bahsedilebilir.

⁶Söz, konuşma, düşünce, akıl, anlam, açıklama anlamlarına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Cevizci, 2005: 1087.

⁷Derrida göstergelerin, bir gösterilenin mevcudiyetini temsil ettiği ve bu durumun da anlamı güvence altına alıp dondurduğu fikrine karşıdır. Nitekim, Derrida anlamın sonsuz değişimini vurgular. Bunun nedeni ise göstergelerin her an değişime uğraması ve aşkın olmamasıdır. Başka bir deyişle, bir anlamın varlığı diğer anlamın yokluğunu da temsil etmemektedir. Bu nedenle, aşkın gösteren gibi sabit ve dondurulmuş göstergelerden hatta ifadelerden bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca bkz. Cevizci, 2005: 1778.

⁸Iterability; kelimelerin, anlamların ve dilin zaman- mekânsal yenilenebilirliği, farklılaşması ve yeni anlamsal ihtimalleri olarak nitelendirilebilir. Ayrıca bkz. Lucy, 2004: 59.

Derrida'nın, "çevrilebilirlik ve çevrilemezlik her zaman eşit derecede mevcuttur" önermesi de çevirinin süreç ve sonuç olarak sonlanmamasından kaynaklanmaktadır (2001: 178). Diğer bir deyişle, çevirinin aktarabildikleri kadar aktaramadıkları kendi gerçekliğinde anlam inşasına başlar. Bu doğrultuda, çeviri felsefeye, felsefe de çeviriye rol biçer (Benjamin, 2014: 1).

Bertrand Russell'ın da değindiği üzere, felsefe, bir yandan insanların bir şeylere dair kesinlik hissetme duygusunu azaltıp kaygıya neden olurken diğer bir yandan bu yeni sorularla insanları geleneksel kavramların esaretinden kurtarır (2001: 91). Derrida'nın kelimelerin çok anlamlı oluşunu gözler önüne sermesi de tıpkı Russell'ın belirttiği kesinlik duygusunun kaybindan doğan kaygı gibidir. Ancak çeviri, anlamsal kaygıları ile barış sağlamaya giderken felsefi söylemler çerçevesinde özgürleşir. Kelimelerin doğasına ve değişimine hâkim değilken onların başka zihinlerde yeniden yorumlanmasına hâkim olmak oldukça güçtür.

3. ZHUANGZİ'NİN DAOİZMİ

Zhuangzi⁹ (莊子- MÖ 4.yy), Daoizmin (Taoizm- 道) kurucu filozoflarından biridir. Bu nedenle, klasik Çin felsefesi döneminde oldukça etkili bir figür olmuştur (Merton, 1969: 15). Zhuangzi'nin ekseriyetle semantik¹⁰ üzerine öne sürdüğü fikirler ve dil anlayışı Batı felsefesi dâhil olmak üzere günümüzde hâlen büyük bir yankı uyandırır.

Antik bir düşünce ekolü olan Daoizm, evrenin içindeki her varlığın sonsuz hareket ve döngü içerisinde doğa ile bir "olma hâlidir" (Ames, 1998: 5). Diğer bir deyişle, Dao kendine özgü bir yolun öğretisidir. Zhuangzi'nin söz konusu yol¹¹ anlayışı, insanın özünü keşfetmek için çıktığı içsel yolculuğunda "Dao ile birlikte olma durumudur" (Grayling, 2020: 548). Ancak Zhuangzi, metinlerinde Dao'yu tanımlamaz. Bilakis, "Tanımlanabilen Dao, Dao değildir" (Zhuangzi, 2016: 19). Zhuangzi'nin tanımlardan uzak durmasının bir sebebi, Dao'nun kelimelerin ve anlamların da ötesinde içkin bir kavram olmasıdır. Diğer bir sebebi ise, Zhuangzi'nin sözcüklere duyduğu güvensizlikten süregelmektedir. Özünde organik bir varlık olan insan doğa ile uyum hâlidir. Ancak kelimeler, öznel yargıların geleneğe dönüşmüş anlamlarını taşıyan sentetik oluşumlardır. Bu nedenle, Zhuangzi'nin felsefesinde, sözcüklerin Dao'nun tanımını yaparken yetersiz ya da uygunsuz kalacağı vurgulanmaktadır. Bu noktada, tanımlanamayan ve hakkında konuşulamayan bir düşünce ekolü olan Dao, dile ve anlamlara duyulan güvensizliği, insanın sözcükleri sarf ederken özünü unutması ile özdeşleştirmiştir. Zira her yol, "üzerinde yürüyen insanlar tarafından yapılır" (Zhuangzi, 2016: 16). Daha da açık bir ifadeyle insan, yoldayken, düşünce ile eriştiği içkinliği, yapay sözcüklerle anlamaya, hatta anlatmaya çalıştığında mutlak adların esareti ortaya çıkar. Söz konusu mutlak anlamlar, sözcüklere atfedilen anlamların normlara dönüşmesinden dolayı, yeni bakış açılarının önünü kapatır. Bu doğrultuda, öznel tecrübelerle dayalı herhangi bir

⁹ Wade-Giles transkripsiyon sistemine göre Chuang Tzu şeklinde yazılmaktadır. Çalışma boyunca Pinyin sisteme göre Zhuangzi şeklinde yazılmıştır.

¹⁰ Anlambilim.

¹¹ Dao, genellikle "Way"; yani "yol" olarak çevrilmektedir. Ancak, yalnızca yol demek, Dao gibi derin ve kapsamlı bir düşünce ekolünü tamamen karşılamaz. Yine de yol kavramı, Dao'ya giden yol gibi düşünülebilir. Örneğin, Dao tüm varlıkların da ötesinde formsuz, dinamik, içkin, hakiki ve organiktir. Bu doğrultuda, Dao'da zaman-mekânsal bağlamlara göre yeni bir yolda olma hâlidir. Daha detaylı açıklama için ayrıca bkz. Ames, 1998: 5.

bilgi doğru ya da yanlış olarak nitelendirilememektedir. Bilakis, hiçbir kavram keskinlik ifade etmemelidir. Hiç kuşkusuz buna verilebilecek en belirgin örnek, Zhuangzi ve kelebeğidir:

Ben, Zhuangzi, bir seferinde rüyamda kelebek olduğumu gördüm, mutlu mutlu kanat çırpan bir kelebek. Öyle mutluydum ki Zhuangzi olduğumu unutmuştum. Aniden uyanınca aslında Zhuangzi olduğumu anlayıp hayrete düştüm. Zhuangzi mi rüyasında kelebek olduğunu gördü, yoksa kelebek mi rüyasında Zhuangzi olduğunu gördü? Zhuangzi ve kelebek arasında bazı farklılıklar olmalı. Buna 'şeylerin dönüşümü' denir. (2016: 23)

Yukarıda alıntılanan Zhuangzi ve kelebek anekdotu, "rüya" metaforu ve gerçekliğin sorgulanması açısından tüm hikâyeler içinde çok ayrı bir öneme sahiptir. Bu anlatı vasıtasıyla gerek dil gerekse çeviri üzerine birçok yorum getirmek mümkündür. Ancak en önemlisi, Zhuangzi'nin dile ve kelimelerin anlamlarına duyduğu şüpheyi çağının çok ötesinde bir anlayışla aktarmasıdır. Zhuangzi, "rüya görme" metaforu sayesinde, öznel yargılara dayalı bir aktarım aracı olan dili hedef alır. Öncelikle, "[r]üya görmek, onu gerçeğin bir parçası olarak anlatabilecek doğru ya da yanlış kelimeyi seçip seçmemenin kaygısını barındırır" (Hansen, 2003: 347). Bu kaygının dayanağı, rüyayı gören ve tecrübe eden kişinin yalnızca Zhuangzi olmasıdır. Kelebek, Zhuangzi'nin rüyasının ne denli öznel olduğunu gözler önüne serer. Nitekim, Zhuangzi dışında bu rüyayı gören ya da bilen yoktur. Hatta Zhuangzi bile ne tecrübe ettiğine dair çok keskin ifadelerle sahip değildir. "Zhuangzi kelebeğin rüyasında, kendini gerçekliğin bayağı yargılarından ve yine rüyalara getirilen sıradan şüphelerden kurtarır (...) hiçbir şeyi onaylamadan veya reddetmeden, bilgiye, gerçeğe ve tecrübeye mutlak bir eylemsizlik geliştirir" (Cheng, 1991: 117). Bu noktada temel mesele, Zhuangzi'nin gerçekliği izafi olarak nitelendirmesidir. Bu açıdan dil yalnızca bir araçtır. Ancak dil her ne zaman bir araç olmanın da ilerisine gider ve anlamın mutlak sembolü hâline gelirse Dao, ayrımların ve zıtlıkların tahakkümünde özünü yitirir. "Başlangıçta Dao için hiçbir ayırım yoktu, kelimelerin de kuralları yoktu. Tüm ayrımlara neden olan kelimelerdir" (Zhuangzi, 2016: 18). Sözcükler, yalnızca sarf edildikleri zaman zarfının bağlamsallığına ve amaçlılığına hitap ederler. Tıpkı yukarıda söz konusu olan "Zhuangzi'nin kelebeği" gibi sözcükler ve anlamlar uydurma bile olsa yalnızca atfedildikleri zaman için uygunluk teşkil ederler. Daoizm ve retorik üzerine çalışmaları bulunan Steven C. Combs'un da belirttiği üzere, Dao'da, "[h]içbir şey özü itibari ile sabit ya da durağan değildir" (2005: 3). Dolayısıyla, anlamlar, isimler, sözcükler her zaman evrenin akışında değişime uğrar. Bu sebeplerden Zhuangzi; dili, değişime tabii olmaksızın sabit anlamlar esaretinde kalma eğiliminden dolayı yetersiz görür. Sözcüklerin ifade edebilme gücü her zaman şüphenin en temel kaynağıdır.

Zhuangzi, sözcüklerin anlamlarına ve aktarım gücüne duyduğu şüpheyi kitaplarda yazan tanımlar ve anlatılar üzerinden de sorgular. "İnsanların çok değer verdikleri Dao kitaplarda kayıtlıdır. Kitaplar yazılan kelimelerden ibarettir ve kelimelerin kendine ait değerleri vardır. Kelimeleri değerli yapan anlamlarıdır; anlamların bir yönü vardır, [gerçek] anlamlar satırlar arasında okunabilen kelimelerin ötesindedir" (2016: 119). Bu örnekte Zhuangzi, metinlerde hapsolmuş sözcüklerin anlamları üzerinden yargılara varılmasına olan tutumunu vurgulamıştır. Zira, sözcüklerin anlamsal olarak metinler içinde sabitlenmesi zamana ve doğaya aykırıdır. Bu

örneğe ilişkin önemli bir diğer husus ise, insanın hayatının sınırlılığı ve anlamlardır. İnsanın ömrü düşüncelerini ifade etmek için yeteri kadar anlam inşa etmesine yeterli değildir. “Zhuangzi’ ye göre anlamın bir yönü vardır ve bu yön dil aracılığıyla aktarılamaz. Sözcüklerin işaret ettiği gerçek anlam, sözcüklerin sesinden veya biçiminden gelmez. Sözcüklerin şeklinden ve sesinden ulaşılan anlam öz değil yalnızca biçimdir” (Ünal-Chiang, 2022: 47)

Zhuangzi’ye göre, “Dil düşünceyi ifade etmek için kullanılır ancak düşünceyi ifade ettiğimizde sözlerimizi unuturuz. Sözlerini unutmuş birini nerede bulabilir ve onunla konuşabilirim?” (Zhuangzi, 2016: 250). Zhuangzi, sözcüklerin sentetik anlamlarından doğan esaretten zihnini ve özünü arındırmak için metaforik bir unutma eylemine atıfta bulunur. Bu doğrultuda sözlerin unutulması ve yargılardan arınmış duruluğa erişilebilmesi yalnızca dilin geride bırakılması ile mümkündür. Ancak Zhuangzi, düşüncelerin ifadesinde bir noktaya kadar dilin kullanılabilirliğini vurgulamıştır. Tıpkı kitap ve kelebek örneğinde olduğu gibi, sözcükler salt araçlar olarak kullanıldığında işlevlerini yerine getirirler.

Yukarıda bahsi geçen tüm örnekler ve tanımlar dikkate alındığında, Zhuangzi’ nin çeviriye dair bir yorum yapmadığı görülür. Ancak dile ve sözcüklere bakış açısının temel çıkış noktası olan dile duyduğu güvensizlik, çeviri ve felsefe meselesi açısından oldukça kritiktir. Zira Zhuangzi, hakikati aramak için dili kullanmaz. Hatta dil ile düşünmemeye dahi çalışır. Bilakis dil, anlamsal mutlakliyetin esaretinde sentetik yargılar taşıyarak evrendeki uyumlu akışın tam zıttı yönde hareket eder. Zhuangzi’ nin dile salt aktarım aracı olarak bakması ve sözcüklerin sentetik anlamlarından arınma gayreti çevirmenin zihnindeki felsefi meseleler ile benzerlik gösterir. Bu doğrultuda, Zhuangzi’nin Dao felsefesindeki öz arayışı, çevirinin öz arayışına oldukça benzer. Nitekim, çeviri de özünü arayan bir yoldur. Bu yolda çeviri, kelimelerin bilinmez doğası ile yüzleşirken hedef metnin mevcudiyetinde yeni bir “olma hâline” bürünür. Bu “hâle”, çevirinin Dao’su çerçevesinden bakmak çeviri ve felsefe meselesine Doğu felsefesinden de bir bakış açısı kazandırmış olacaktır.

SONUÇ

Çeviri ve felsefe meselesinin sorunsallaştırılması oldukça yeni olmasına rağmen her iki alanın da birbiri ile kesiştiği noktalar oldukça eskiye dayanmaktadır. Özellikle dilin düşünceleri ifade etmede yetersiz kalacağı ve sözcüklere atfedilen anlamlara duyulan güvensizlik, çeviri ve felsefe alanlarını birbirine bağlamıştır. Ayrıca, çevirinin, düşünsel bir etkinlik olmasından dolayı felsefi bir fonksiyonu ve yatkınlığı vardır. Bu nedenle “çeviri felsefesi” alanından kesin olarak söz etmek mümkündür. Özellikle sözcüklerin anlamlarının sabit olmayan doğası ve bunun yarattığı güvensizlik hissi “çeviri felsefesinin” temel kaygı noktalarını oluşturmaya devam edecektir. Bu doğrultuda, çeviri kesinlikle kaynak dilden hedef dile yalnızca dilsel kodların aktarılması ile sınırlandırılmamalıdır. Diğer bir deyişle çeviri, felsefe yapmaktır. Bu felsefi süreç ise çeviriye sürekli bir dönüşüm ve oluşum hâli kazandırır.

Sonuç olarak çeviri ve felsefe ilişkisinin, “çeviri felsefesi” alanı olarak derinlik kazanması gayesiyle, yalnızca Batı felsefesi doğrultusunda değil ayrıca Doğu-Batı felsefesi ekseninde de değerlendirilmesi gerektiği örneklerle irdelenmiştir. Bu veçhede, söz konusu mesele Batı felsefesi

ekseninden Derrida'nın muğlaklık olgusu, Doğu felsefesi ekseninden ise Zhuangzi'nin Daoizm anlayışı üzerinden örneklerle tartışılmıştır. Her ne kadar Daoizm, çeviri hakkında bir yorumda bulunmasa da sözcüklere ve dile yaklaşımı açısından güncel çeviri ve felsefe meselesi anlayışında farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına olanak vermektedir.

KAYNAKÇA

- Altınörs, A. (2019). *50 Soruda Dil Felsefesi*. (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ames, R. T. (Ed.). (1998). *Wandering at Ease in the Zhuangzi*. Albany: State University of New York Press.
- Apter, E. (2010). "Philosophical Translation and Untranslatability: Translation as Critical Pedagogy." *Profession*, 50–63.
- Benjamin, A. (2014). *Translation and the Nature of Philosophy: A New Theory of Words*. London: Routledge.
- Cheng, C. Y. (1991). *New Dimensions of Confucian & Neo-Confucian Philosophy*, Albany: New York University Press.
- Combs, S. C. (2005). *The Dao of Rhetoric*. USA: State University of New York Press.
- Derrida, J. (1978). *Writing and Difference*. (A. Bass, trans.). London: Routledge & Kegan Paul.
- Derrida, J. (1982). *Margins of Philosophy*. USA: The University of Chicago Press.
- Derrida, J. (2001). "What is a 'Relevant' Translation?". (L. Venuti, trans.). *Critical Inquiry* 27, no. 2: 174–200.
- Derrida, J. (2012). *Platon'un Eczanesi*. (Z. Direk, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Descartes, R. (2006). *A Discourse on the Method of Correctly Conducting One's Reason and Seeking Truth in the Sciences*. (I. Maclean, trans.). UK: Oxford University Press.
- Grayling A. C. (2019). *The History of Philosophy*. London: Penguin Press.
- Hansen, C. (2003). "Zhuangzi". R. L. Arrington (Ed.), *The World's Great Philosophers*. UK: Blackwell Publishing, 341-351.
- Heidegger, M. (1996). *Hölderlin's Hymn "The Ister"*. (W. McNeill and J. Davis, Trans.). Bloomington: Indiana University Press.
- Herakleitos (2005). *Fragmanlar*. (C. Çakmak, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Merton, T. (1969). *The Way of Chuang Tzu*. USA: New Directions.
- Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New Paradigm or Shifting Viewpoints*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Pym, A. (2007) "Philosophy and Translation". P. Kuhiwczak and K. Littau (Eds.), *A Companion to Translation Studies*, Clevedon: Multilingual Matters, 24–44.
- Ramond, C. (2011). *Derrida Sözlüğü*. (Ü. Edeş, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Rée, J. (2001). "The Translation of Philosophy". *New Literary History*, 32: 223–57.
- Russell, B. (2001). *The Problems of Philosophy*. (2nd Ed.). UK: Oxford University Press.
- Sözer, Ö. (2014). *Felsefenin ABC'si*. (5. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Steiner, G. (1975). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. UK: Oxford University Press.

- Ünal Chiang, G. (2022). Çinli Düşünür Zhuangzi'nin Dil Görüşü Üzerine: Dilin Ötesine Geçerek Yaratıcı Doğaya Dönmek, *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21 (1), 37-67. DOI: 10.20981/kaygi.1038800.
- Young, J.C. R. (2014). "Philosophy in Translation". S. Bermann and C. Porter (Eds.), *A Companion to Translation Studies*, Chichester: Wiley-Blackwell, 41-54.
- Zhuangzi (2016). *Zhuangzi Metinleri*. (G. Fidan, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

Dr. Murat Gür

**H. Tahsin Nuri'nin
Yiğitler Romanı ve
İzdivaç Dergisindeki
Öyküleri**

Günce Yayınları